

UDK: 613.88-027.553:613.888.1-053.6

Pregledni rad

SEKSUALNA EDUKACIJA U OBITELJI KAO MEHANIZAM PREVENCIJE ŠTETNIH I RIZIČNIH SEKSUALNIH PONAŠANJA DJECE I MLADIH

Lucija Tomac

Učiteljski fakultet u Rijeci

lucija.tomac@ufri.uniri.hr

SAŽETAK

Ovaj rad bavi se važnošću provođenja seksualne edukacije u obitelji kao mehanizma prevencije štetnih i rizičnih seksualnih ponašanja djece i mladih. Seksualna ponašanja djece javljaju se od najranije dobi i mogu se klasificirati kroz tri kategorije prema njihovoj štetnosti. Rad problematizira pojavnost štetnih ponašanja djece koja kasnije prerastaju u rizična ponašanja mladih i adolescenata zbog čega je apostrofirana važnost obitelji kao primarne socijalizacijske jedinice u vidu provedbe adekvatne seksualne edukacije djece. Pregledom rezultata relevantnih istraživanja pružen je uvid u pojavnost štetnih ponašanja djece, zlostavljanja i izneseni su argumenti o važnosti obitelji u vidu provođenja pravovremene i adekvatne seksualne edukacije djece, a sve u svrhu shvaćanja seksualne edukacije kao mehanizma prevencije štetnih i rizičnih seksualnih ponašanja djece i mladih.

Ključne riječi: seksualna edukacija u obitelji, štetna seksualna ponašanja, prevencija štetnih seksualnih ponašanja djece

UVOD

Holističko shvaćanje ljudske seksualnosti dovelo je do potrebe izdvajanja i operacionalizacije njenih temeljnih aspekata o kojima bi trebalo poučavati djecu. Razumijevanje seksualnosti kao bitnog aspekta vlastitog života temelji se na dobivanju informacija o svim njenim čimbenicima u različitim životnim razdobljima. Iako se roditelji smatraju prvim i najvažnijim edukatorima svoje djece (Turnbull i sur., 2008), kao i važnim izvorima informacija o ljudskim vezama i seksualnosti (*European Expert Group on Sexuality Education*, 2016), pitanja seksualne edukacije još uvijek predstavljaju najveće izazove u odgoju djece (Rouhparvar i sur., 2022).

Kao jedan od temeljnih procesa u odgoju djece pojavljuje se socijalizacija u čijem kontekstu se odvija i seksualna socijalizacija djece. Silert (2008) navodi da se seksualna socijalizacija djece pojavljuje od trenutka samog rođenja pri čemu dijete u različitim vremenskim razdobljima iskazuje različita ponašanja i usmjerenja u kojima istražuje svoju i seksualnost drugih. S obzirom na to da se primarna socijalizacija i glavnina odgoja djece događa upravo u krugu obitelji, neminovno je istaknuti i potrebu za sustavnim poučavanjem djece i u domeni shvaćanja ljudske seksualnosti. Slijedom navedenoga, kao glavni dionici u poticanju općenite kvalitete života djece i mladih mogu se istaknuti upravo članovi obitelji (Zloković i Tomac, 2023) pri čemu roditelji imaju ključnu ulogu u prijenosu informacija o seksualnoj edukaciji svojoj djeci (Martin i Torres, 2014) počevši od osnovnih i jednostavnih koncepata kao što je uvod u shvaćanje spola i roda, a sve u cilju izbjegavanja seksualnog zlostavljanja djece i prihvatanja vlastite seksualnosti kao integralnog dijela života. Obitelj bi, kao primarna socijalizacijska jedinica trebala pružiti siguran prostor za otvoreni dijalog o seksualnosti, što omogućuje djeci stjecanje znanja o zdravim seksualnim odnosima i razvijanje pozitivnog stava prema vlastitoj seksualnosti.

Tijekom seksualne socijalizacije ponašanja djece mogu se kretati od prihvatljivih do onih manje prihvatljivih ponašanja, pri čemu su uočene velike razlike među djecom (Volbert, 2005), a koja uvelike ovise o kulturološkom kontekstu (Larsson i Svedin, 2002; Larson i sur., 2000) zbog čega je svaku klasifikaciju seksualnih ponašanja kao poželjnih i nepoželjnih potrebno uzeti s velikim obzirom i smjestiti u kontekst njihove pojavnosti (Berlot i Tomac, 2022).

Slijedom navedenog, cilj ovog rada je argumentirati važnost seksualne edukacije u obitelji kao mehanizma prevencije štetnih i rizičnih seksualnih ponašanja djece i mladih.

KLASIFIKACIJA ŠTETNIH SEKSUALNIH PONAŠANJA DJECE

Osim u razvoju razumijevanja i smanjenju kulturnih tabua vezanih uz ljudsku seksualnost, kvalitetan i pravovremeni razgovor o seksualnosti može spriječiti pojavu rizičnih seksualnih ponašanja djece i mladih. Sam konstrukt rizičnih seksualnih ponašanja definira se kao „seksualne prakse pojedinca koje mogu povećati osjetljivost osobe na rizik od spolno prenosivih infekcija (SPI) uključujući HIV/AIDS, neplanirane trudnoće i psihološke poremećaje” (Fetene i sur. , 2018, str. 2). Ova ponašanja uključuju prerano stupanje u seksualne odnose (Berk, 2015) i izbjegavanje korištenja zaštite. Osim termina rizičnih seksualnih ponašanja, u literaturi se pronalazi i termin štetnih seksualnih ponašanja (Hackett, 2014) koje je primjerenije upotrebljavati kada se govori o djeci mlađeg uzrasta, a odnosi se na ponašanja koja su razvojno neprimjerena, štetna i najčešće nasilna, a u kasnijoj dobi mogu prerasti u rizična seksualna ponašanja. Ponašanja ovakvog tipa nerijetko narušavaju kvalitetu života djece i mladih (Measor, 2004), a mogu biti popraćena pojavom anksioznih misli, manjkom samopouzdanja i zatvaranjem u sebe. Prema Chaffinu i suradnicima (2002) problematičnim seksualnim ponašanjem djeteta smatraju se ona ponašanja koja se pojavljuju učestalije no što je razvojno primjereno, interferiraju u djetetov razvoj, javlja se uz prisilu ili zastrašivanje, povezano je s emocionalnim stresom, pojavljuje se među djecom različitih dobi ili razvojnih mogućnosti i njihova se pojavnost uočava nakon intervencije skrbnika.

Iako je iskazivanje seksualnosti i interesa za njezino istraživanje dio razvojnog procesa djeteta (Silert, 2008), uslijed neadekvatnog odgovora na dječje potrebe za istraživanjem vlastite seksualnosti javljaju se ponašanja koja su u različitom intenzitetu neprihvatljiva. Tako, kada se govori o štetnim ponašanjima Brook (bez dat.) ponašanja ovisno o dobi dijeli u tri kategorije na temelju ideje o semaforu: zelena (razvojno primjerena ponašanja), žuta (zabrinjavajuća ponašanja) i crvena (razvojno neprimjerena i veoma zabrinjavajuća ponašanja) (tablica 1).

Tablica 1. Semafor štetnih seksualnih ponašanja (Brook, bez dat.)

AKTIVNOSTI SMATRANE ŠTETNIM SEKSUALNIM PONAŠANJIMA DJECE	
DOB: 0-5 GODINA	
ZELENA PONAŠANJA	• Držanje ili igranje s vlastitim genitalijama • Pokušaj dodirivanja ili znatiželja oko genitalija druge djece, grudi, stražnjice ili genitalija odraslih osoba • Igre (npr. mame i tate, doktora) • Uživanje kada su goli • Interes o dijelovima tijela i njihovoj funkciji i interes oko razlika između dječaka i djevojčica
ŽUTA PONAŠANJA	• Obuzetost seksualnim ponašanjem odraslih osoba • Skidanje hlaća/podizanje haljina drugoj djeci bez njihovog pristanka • Pričanje o seksualnim odnosima koristeći „odrasle riječi“ • Obuzetost diranjem genitalija drugih osoba • Praćenje drugih u toalete ili svlačionice u cilju gledanja ili diranja • Pričanje o seksualnim aktivnostima koje su vidjeli na internetu/ TV-u
CRVENA PONAŠANJA	• Kontinuirano diranje genitalija druge djece • Kontinuirani pokušaji diranja genitalija odraslih osoba • Simulacija seksualne aktivnosti u igri • Seksualno ponašanje među malom djecom uključuje penetraciju s objektima • Tjeranje druge djece na sudjelovanje u seksualnim igrama
DOB: 5-9 GODINA	
ZELENA PONAŠANJA	• Osjećanje i diranje vlastitih genitalija • Znatiželja oko genitalija druge djece • Znatiželjnost oko seksualnih odnosa i veza npr. razlike između dječaka i djevojčica, kako izgleda snošaj, otkud dolaze bebe, istospolne veze • Smisao za privatnost vezana uz tijelo • Pričanje priča ili postavljanje pitanja koristeći žargonske nazive za dijelove tijela
ŽUTA PONAŠANJA	• Pitanja o seksualnoj aktivnosti koja su ustrajna i često se ponavljaju unatoč tome što je dobiven odgovor • Seksualno nasilničko ponašanje uživo ili putem poruka ili online putem • Sudjelovanje u međusobnoj masturbaciji • Ustrajno korištenje seksualnih slika ili ideja u razgovoru, igri i umjesnosti • Korištenje odraslog žargonskog jezika u raspravama o seksualnim odnosima
CRVENA PONAŠANJA	• Učestala masturbacija pred drugima • Seksualna ponašanja koja uključuju značajno mlađu ili manje sposobnu djecu • Tjeranje druge djece na sudjelovanje u seksualnim aktivnostima • Simulacija oralne ili penetrativne seksualne aktivnosti • Pretraživanje pornografskih sadržaja na internetu

DOB: 9-13 GODINA

ZELENA PONAŠANJA	• Masturbacija u samoći • Korištenje seksualnog jezika uključujući psovke i žargon • Partnerski odnos (dečko/cura) s djecom istog, različitog ili bilo kojeg roda • Interes vezan uz popularnu kulturu, npr. moda, glazba, mediji, igre na internetu, dopisivanja • Potreba za privatnosti • Ljubljenje, grljenje i držanje za ruke s vršnjacima uz pristanak
ŽUTA PONAŠANJA	• Nekarakteristično i rizično ponašanje, npr. iznenadna ili provokativna promjena u oblačenju, povlačenje od prijatelja, miješanje novih i starih ljudi, posjedovanje više/ manje novca nego uobičajeno, nestajanje od kuće • Verbalno, tjelesno ili virtualno seksualno nasilje uključujući seksualnu agresiju prema LGBT populaciji • Egzibicionizam npr. flashing (javno pokazivanje genitalija) ili mooning (javno pokazivanje stražnjice) • Gledanje pornografskih sadržaja • Zabrinutost oko potencijalne trudnoće ili zaraženosti spolno prenosivim infekcijama
CRVENA PONAŠANJA	• Pokazivanje genitalija ili masturbacija u javnosti • Uznemiravajuće gole ili seksualno provokativne fotografije sebe ili drugih • Seksualno eksplicitni razgovor s mlađom djecom • Seksualno uznemiravanje • Dogovaranje spoja u tajnosti s osobom koju su upoznali na internetu • Genitalne ozljede sebe ili drugih • Tjeranje druge djece iste dobi, mlađe ili manje sposobne na sudjelovanje u seksualnim aktivnostima • Samostalno sudjelovanje u seksualnim aktivnostima, npr. oralni seks ili snošaj • Postojanje spolno prenosivih infekcija • Dokaz trudnoće

DOB: 13-17 GODINA

ZELENA PONAŠANJA	• Masturbacija u samoći • Seksualno eksplicitni razgovori s vršnjacima • Zbijanje šala o trenutnim kulturalnim normama • Interes za erotiku/pornografiju • Korištenje interneta i elektroničkih medija za dopisivanje • Ulaženje u seksualne i neseksualne veze • Seksualna aktivnost koja uključuje grljenje, ljubljenje i držanje za ruke • Pristanak na oralni i/ili penetrativni seks s drugima istog ili drugog roda u sličnoj dobi i razvojnoj mogućnosti • Odabir o seksualnoj neaktivnosti
ŽUTA PONAŠANJA	• Pristupanje izrabljivačkoj ili nasilnoj pornografiji • Nekarakteristično i rizično ponašanje, npr. iznenadna ili provokativna promjena u oblačenju, povlačenje od prijatelja, miješanje novih i starih ljudi, posjedovanje više/ manje novca nego uobičajeno, nestajanje od kuće • Zabrinutost oko slike o tijelu • Pričanje i slanje golih ili seksualno provokativnih fotografija sebe ili drugih • Pojedinačna pojava peeping (virenja), izlaganja, mooninga (javnog pokazivanja stražnjice) ili obscenih (uvredljivih) gesta • Dogovaranje sastanka s osobom koju su upoznali online

**CRVENA
PONAŠANJA**

- Izlaganje genitalija ili masturbacija u javnosti
- Zaokupljenost seksom koja narušava dnevno funkcioniranje
- Seksualna degradacija/ponižavanje sebe ili drugih
- Tjeranje drugih na pokazivanje genitalija
- Seksualno agresivno ili izrabljivačko ponašanje
- Seksualno eksplicitni razgovori s mladoom djecom
- Seksualno uznemiravanje
- Seksualna aktivnost bez pristanka i korištenje moći i kontrole u seksualnim vezama
- Ozljeđivanje genitalija (svojih i tuđih)
- Seksualni kontakt s drugima gdje postoji velika razlika u godinama ili mogućnostima
- Seksualna aktivnost sa članovima obitelji
- Sudjelovanje u seksualnom izrabljivanju i/ili trgovanju
- Seksualni kontakti sa životinjama
- Prihvatanje novca ili poklona u zamjenu za seksualnu aktivnost

Kao što je vidljivo u tablici 1, štetna seksualna ponašanja mogu se javiti već od najranije dobi djeteta zbog čega ih je neophodno prepoznati i preventivno reagirati na njihovu pojavu. Pravovremena detekcija ponašanja koja spadaju u žutu sferu mogu prevenirati pojavnost ponašanja iz crvene kategorije i djelovati kao sekundarna prevencija, dok detekcija ponašanja iz crvene kategorije zahtijeva upotrebu mehanizama tercijarne prevencije. Nepravodobna identifikacija pojavnosti ovih ponašanja kod djece može rezultirati doživljavanjem ili vršenjem seksualnog zlostavljanja nad sobom ili drugim osobama.

POJAVNOST SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA DJECE

Osim rizičnih seksualnih ponašanja djece i mladih, pojavljuje se i praksa seksualnog zlostavljanja djece koja prema *Konvenciji Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja* (Vijeće Europe, 2007) podrazumijeva bilo koji namjerni čin u kojemu se (1) sudjeluje u seksualnim aktivnostima s djetetom mlađim od zakonske dobi za seksualne aktivnosti i (2) sudjeluje u seksualnim aktivnostima s djetetom u kojima se upotrebljava prisila, sila ili prijetnje ili se zloupotrebljava priznati položaj povjerenja, autoriteta ili utjecaja nad djetetom, uključujući unutar obitelji ili se zloupotrebljava posebno ranjiva situacija djeteta, posebice uslijed mentalne ili fizičke invalidnosti ili situacije ovisnosti. Zabrinjavajuć je podatak koji govori o učestalosti praksi zlostavljanja djece od početka 20. stoljeća. Primjerice, godine 2012. Barth i suradnici (2012) izradili su metaanalizu 55 izvornih istraživanja vezanih uz seksualno nasilje nad djecom provedenih nakon 2000. godine na ispitanicima mlađima od 18 godina s više od 1000 ispitanika s područja Azije (16), Sjeverne Amerike (14), Europe (11), Afrike (9) i Središnje i Južne Amerike (5). Prilikom

izrade analize odabrane su kategorije različitih oblika zlostavljanja: beskontaktno zlostavljanje (neprimjereno seksualno nagovaranje, nepristojno izlaganje), kontaktno zlostavljanje (dodirivanje/maženje, ljubljenje), prisilni odnos (oralni, vaginalni, analni, u pokušaju) i miješano seksualno zlostavljanje (kada su ispitane različite vrste zlostavljanja, ali prijavljena je samo jedna stopa pojavnosti ili vrsta zlostavljanja nije specificirana). Rezultati su ukazali na veliku pojavnost seksualnog nasilja nad djecom na globalnoj razini pri čemu djevojčice posjeduju dvostruki ili trostruki rizik da budu seksualno zlostavljane tijekom djetinjstva u odnosu na dječake. Također, 1 od 10 djevojaka doživjela je neki oblik seksualnog nasilja u djetinjstvu. Kao važniji nalazi ističu se činjenice da je 9 % djevojčica i 3 % dječaka doživjelo prisilni odnos, a više od 15 % djevojčica i 8 % dječaka doživjelo je miješano seksualno zlostavljanje. Na području Balkana, rezultati istraživanja Hanak i suradnika (2013) na području Republike Srbije pokazuju da je između 1,03 i 3,55 % od 4027 učenika iz VII. razreda osnovne škole, II. razreda gimnazija i II. razreda srednjih strukovnih škola tijekom života doživjelo neki oblik seksualnog nasilja. Dominantno, sudionici su istaknuli govor ili pisanje o njima koji je imao seksualnu prirodu (3,55 %) i dodire po intimnim dijelovima (3,40%), dok je najmanje zastupljeno bilo fotografranje (1,03 %).

Također, pojavnost seksualnog zlostavljanja djece vidljiva je i u recentnije vrijeme pa je tako, primjerice 28,5 % od 8503 ispitanika u dobi između 16 i 24 godina s područja Australije tijekom odrastanja doživjelo neki oblik seksualnog zlostavljanja pri čemu su više seksualnog nasilja doživljavale djevojčice (37,3 %) spram dječaka (18,8 %) (Mathews i sur., 2023). U godišnjem izvještaju *Internet Watch Foundation* (IWF) (2022) pojavnost seksualnog nasilja nad djecom vidljiva je i na području Europske unije pri čemu je u 2022. godini prijavljeno 375 230 slučajeva seksualnog nasilja nad djecom te se uočava trend povećanja nasilja nad djecom u dobi od 7 do 10 godina, dok seksualno nasilje nad djecom u dobi od 11 do 13 godina pokazuje trend pada.

U cilju prevencije seksualnog zlostavljanja djece na roditelje se gleda kao na zaštitnike svoje djece (Rudolph i sur., 2018; Rudolph i Zimmer-Gebeck, 2018) koji kroz postupke praćenja, nadzora i uključivanja u seksualnu edukaciju mogu raditi na promociji samoeфикаsnosti, dobrobiti i samopoštovanju djece (Rudolph i sur., 2018). U tom smislu predlaže se prevencija seksualnog zlostavljanja djece koja bi trebala biti temeljena na edukaciji orijentiranoj na dijete (*eng. child-centered education*) koja djecu uči identificirati, izbjeći i prijaviti seksualno nasilje jer se upravo nedostatak znanja o oblicima seksualnog nasilja pokazao kao rizični faktor u kontekstu zaštite djece od seksualnog zlostavljanja (Black i sur., 2001).

Definicija seksualnog zlostavljanja, kao i načini manifestacije naglašavaju različite oblike i kontekste u kojima se događa, ističući ozbiljnost problema i potrebu za sustavnim pristupom prevenciji i zaštiti djece, što je vidljivo i u rezultatima recentnih istraživanja. Zbog navedenog javlja se potreba za sustavnim pristupima koji su orijentirani na edukaciju djece o prepoznavanju, izbjegavanju i prijavljivanju seksualnog nasilja koja je ključna za jačanje njihove samozaštite i osnaživanje njihovih prava.

ULOGA SEKSUALNE EDUKACIJE U OBITELJI U KONTEKSTU PREVENCIJE ŠTETNIH I RIZIČNIH SEKSUALNIH PONAŠANJA DJECE I MLADIH

Sukladno navedenim praksama u kojima se javljaju štetna seksualna ponašanja djece, ali i aktivnosti zlostavljanja, uloga obitelji vidljiva je u nalazima da se specifične obiteljske prakse i socijalna okruženja mogu gledati kroz prizmu rizičnih i zaštitnih faktora (Pahn i Yang, 2019). U ovom kontekstu, roditelji mogu poslužiti kao zaštitni faktor od štetnih i rizičnih seksualnih ponašanja u dva smjera: dvoroditeljsko kućanstvo i educiranje djece o seksualnosti. Prema rezultatima istraživanja (Haglund i Fehring, 2010; Aspy i sur., 2007; Ajayi i Somefun, 2019) mladi koji su odrastali u dvoroditeljskom kućanstvu kasnije su stupali u seksualne odnose u usporedbi s vršnjacima iz obitelji koja nije bila dvoroditeljska. Također, kućanstva čija je struktura obuhvaćala majku i oca koji žive u braku pokazala su se efektivnijim u smanjivanju rizičnih seksualnih ponašanja među muškarcima i ženama, dok su se obitelji u kojima se majka razvodila i prekidala odnose s partnerima pokazale povezanima s povećanjem rizičnih seksualnih ponašanja djece (Steele i sur., 2020). Komunikacija u obitelji također potiče djecu da postavljaju pitanja i izraze svoje osjećaje i strahove vezane uz seksualnost, čime se smanjuje rizik od nesigurnosti ili neinformiranosti. Razina zaštitnosti faktora seksualne edukacije djece razlikuje se ovisno o učestalosti razgovora pri čemu su mladi koji su razgovarali s roditeljima kasnije ulazili u seksualne aktivnosti te su znali odbiti neželjene odnose u usporedbi s vršnjacima koji razgovore s roditeljima nisu imali (Aspy i sur., 2007). Isto tako, prema rezultatima istraživanja Pahn i Yanga (2019) provedenom na 503 studenta u ruralnoj Kambodži, viša razina roditeljske uključenosti i nadziranja ponašanja adolescenta povezana je s manjom učestalošću pojave rizičnog i štetnog seksualnog ponašanja iz čega se zaključuje da roditeljska uključenost može pomoći pri smanjenju rizičnih i štetnih seksualnih ponašanja. Podrška roditelja temeljena na toplini, uključenosti, praćenju, induktivnom zaključivanju,

dosljednoj disciplini i pozitivnoj komunikaciji također se pokazala kao zaštitni faktor u uključivanju djece u rizična i štetna seksualna ponašanja (Landor i sur., 2011). Ove prakse važne su i zbog sve veće pojavnosti interneta kao primarnog izvora stjecanja znanja u području ljudske seksualnosti (Tomic, 2022).

Također, ističe se velika uloga majki u seksualnoj socijalizaciji djece, educiranju o postupcima koji spadaju u seksualno zlostavljanje djece (Khoori i sur., 2020), kao i pozitivna povezanost razgovora roditelja s djecom i smanjenja rizičnih seksualnih ponašanja (Widman i sur., 2016). U ovom dijelu, kao jedan od primjera rizičnih seksualnih ponašanja može se istaknuti pojava neželjene maloljetničke trudnoće. Prema istraživanju Sámano i suradnika (2017) provedenom na uzorku od 29 majki adolescentica niže i srednje niske klase i njihovih majki, očeva i partnera na području Mexico Cityja pokazalo se da u obitelji trudnih adolescentica postoji pojavnost maloljetničkih trudnoća i u prethodnim generacijama. Također, djevojke su iskusile osjećaje represije, usamljenosti i indiferentnosti koju su im pokazivali roditelji, što je dovelo do stupanja u nezaštićene spolne odnose bez straha o trudnoći. Specifično, odnosi unutar obitelji bili su loši između djevojke i majke ili poočima u vidu postojanja svađa, nesloge i malo komunikacije u kućanstvu. Osim toga, adolescentice su se nerijetko osjećale napušteno, usamljeno, ljuto i znatiželjno zbog čega su utjehu i ljubav tražile u seksualnim odnosima u vrijeme kada roditelja nije bilo kod kuće s kolegama s posla ili susjedima. Iz tog razloga Tomic i Nadarević (2022) ističu važnost pravovremenog uključivanja roditelja u informiranje o ponašanjima djeteta i pružanje pravodobnih informacija iz područja seksualne edukacije. Također, važno je istaknuti da seksualna edukacija u obitelji može varirati ovisno o odabranom pristupu poučavanja o seksualnim temama, ali i faktorima poput spola djeteta. U tom smislu, roditelji odabiru različite pristupe koji se kreću od pristupa temeljenog na restrikciji poput ekstremnog praćenja i promoviranja apstinencije pa sve do otvorenijih pristupa koji teže kritiziranju kulturalnih tabua. Također, pojavljuju se i pristupi u kojima roditelji iskazuju zbunjenost i nadu za spontanim učenjem djeteta u vidu samomodeliranja seksualnih ponašanja. Osim samog pristupa, razlika se pronalazi i u pristupu ovisno o spolu djeteta. Tako, primjerice tematska analiza 13 fokus grupa i 30 intervjuja sa 119 osoba starijih od 14 godina s područja Ugande (Pichon i sur., 2022) pokazuje da roditelji u seksualnom odgoju djevojčica upotrebljavaju tri pristupa koja uključuju zastrašivanje djevojčica u cilju izbjegavanja seksualnih odnosa, promoviranje striktnosti u vidu ograničavanja seksualnih veza i stavljanje veće odgovornosti na majke u savjetovanju djevojčica o svim seksualnim pitanjima.

Nadalje, prema istraživanju Abdullaha i suradnika (2020) 75,5 % od 200 ispitanih roditelja s područja Malezije, složila se da bi upravo oni trebali biti prvi edukatori djeteta iako vjeruju da bi seksualna edukacija trebala biti u nadležnosti škola i fakulteta.

Unatoč naporima koji teže standardizaciji i razvoju sveobuhvatne seksualne edukacije djece i mladih koja se očituje kroz koncept cjelovite seksualne edukacije koju predlaže UNESCO (2018) obrada tematike ljudske seksualnosti u formalnom sustavu još se uvijek razlikuje među državama. Primjerice, na području Republike Hrvatske sadržaji seksualne edukacije pronalaze se u sklopu međupredmetne teme Zdravlje i međupredmetne teme Građanski odgoj i obrazovanje. Ipak, problematizira se činjenica da se u kurikulumu međupredmetne teme Zdravlje dominantno obrađuju teme vezane uz tjelesne aspekte seksualnosti uz povremenu obradu komunikacijskih tema koje se izravno ne dotiču komunikacije o seksualnosti, kao i manjak tema vezanih uz rod (Tomac, 2021). Slična situacija pronalazi se i na području Republike Srbije u kojoj obrazovni sustav tek djelomično predviđa obradu tema vezanih uz ljudsku seksualnost i to u sklopu postojećih predmeta koje su, zbog integracije u postojeće predmete nejednako zastupljene (Aralica i sur., 2024).

Iako nedovoljno zatupljena i u formalnom sustavu nestandardizirana, roditelji prepoznaju važnost dobre seksualne edukacije pri čemu smatraju da ona može pomoći djeci u prepoznavanju i zaštiti od seksualnog uznemiravanja, kao i ohrabrivanju u izbjegavanju nezaštićenih spolnih odnosa, a samim time i neželjene trudnoće. Također, 80 % roditelja složilo se da seksualna edukacija štiti djecu od rizičnih i štetnih seksualnih ponašanja. U prilog tomu govore i rezultati istraživanja Khoori i suradnika (2020) u kojemu se zaključilo da su djeca koju su majke poučavale o temama vezanim uz ljudsku seksualnost pokazala znatno povećanje u znanju o seksualnom zlostavljanju i više razine vještina za osiguravanje osobne sigurnosti u usporedbi s kontrolnom grupom. Obitelj također može pridonijeti razvoju zdravih emocionalnih i intimnih odnosa kod djece, potičući samopoštovanje i osjećaj odgovornosti u njihovim seksualnim interakcijama. Kroz pravilan pristup, obitelj može suzbijati mitove i pogrešna uvjerenja o seksualnosti koja djeca mogu usvojiti iz vanjskih izvora, poput medija ili vršnjaka, te ih usmjeriti prema zdravijem i sigurnijem razumijevanju vlastite seksualnosti, čime se posljedično smanjuje broj štetnih i rizičnih ponašanja.

Iako zauzimaju veliku ulogu, odnosi u obitelji nisu jedini koji djeluju na pojavu rizičnih seksualnih ponašanja. Primjerice, veliki efekt imaju i brojni drugi faktori kao što su vršnjački pritisci, korištenje psihoaktivnih sredstava i nedostatak adekvatnog znanja o kontracepciji i seksualnim vezama (Battles

i Weiner, 2002). Primjerice, Lucić i Štulhofer (2019) navode da adolescenti često usvajaju norme seksualnog ponašanja svojih vršnjaka što se odnosi i na ponašanja koja u većoj mjeri spadaju u rizična seksualna ponašanja unutar vršnjaške skupine. Psihoaktivna sredstva, kao faktor povećanja rizika pokazala su se i u istraživanju Lepušić i Radović-Radović (2013) u kojemu su srednjoškolke s područja Republike Hrvatske koje su više konzumirale alkohol i psihoaktivne supstance bile podložnije rizičnim seksualnim ponašanjima, posebice uslijed nedostatka komunikacijskih vještina koje su potrebne za odbijanje seksualnih odnosa.

Upravo izostanak sveobuhvatne seksualne edukacije u formalnom sustavu, ali i važnost jačanja vještina za smanjenje rizičnih ponašanja, a samim time i rizičnih seksualnih ponašanja, dovodi do zaključka o važnosti obitelji kao zaštitnog faktora od štetnih i rizičnih seksualnih ponašanja djece. Obiteljske dinamike poput dvoroditeljskih kućanstava i otvorene komunikacije o seksualnosti pokazale su se ključnima u prevenciji neželjenih seksualnih praksi i ponašanja među mladima. Rezultati istraživanja pokazuju da su mladi koji su imali priliku razgovarati s roditeljima o seksualnosti kasnije ulazili u seksualne odnose s manje rizika i bili bolje opremljeni zaštititi se od neželjenih situacija.

ZAKLJUČAK

Rizična i štetna seksualna ponašanja djece mogu se javiti od najranije dobi zbog čega je potrebno identificirati njihovu pojavnost i pravovremeno na njih reagirati. U tom smislu na roditelje se gleda kao na zaštitnike svoje djece koji uključivanjem u seksualnu edukaciju mogu prevenirati razvoj štetnih i rizičnih seksualnih ponašanja. Zbog velikog broja doživljenih i vršenih seksualnih ponašanja koja se smatraju štetnima i rizičnima, a na koje ukazuje pregled dosadašnjih istraživanja, dolazi se do zaključka da bi upravo roditelji svojoj djeci trebali pružati edukaciju orijentiranu na djecu s ciljem informiranja o načinima zlostavljanja djece i postupcima koje je moguće poduzeti. Obitelj ima ključnu ulogu kao prvi izvor informacija i podrške, ali istovremeno se suočava s izazovima u prenošenju adekvatnih znanja i vještina. Zbog svega navedenog ključno je da se seksualna edukacija u obitelji provodi kontinuirano od najranijih godina djeteta s naglaskom na razvoj pozitivnih obiteljskih odnosa i prostora za otvoreni razgovor.

Važno je naglasiti da seksualna edukacija u obitelji ne bi trebala biti jednokratni događaj, već kontinuirani proces prilagođen razvojnim fazama djeteta. Rane intervencije mogu pomoći u prepoznavanju ponašanja koja

su zabrinjavajuća i pružiti pravovremenu podršku i smjernice. Kako bi se navedeno ostvarilo, potrebno je raditi na aktivnostima osnaživanja roditelja za prepoznavanje i reagiranje prilikom identifikacije štetnih seksualnih ponašanja djece, ali i najvažnije osnažiti roditelje za provedbu seksualne edukacije koja obuhvaća sve aspekte ljudske seksualnosti, a ne isključivo orijentaciju na reproduktivnu funkciju. Stoga, daljnja istraživanja i razvoj programa usmjerenih na jačanje obiteljskih veza i komunikacije o seksualnosti mogu biti ključne komponente u smanjenju rizičnih i štetnih seksualnih ponašanja među djecom i mladima, čime se potiče njihov zdraviji razvoj i bolja zaštita od negativnih posljedica seksualnih interakcija, kao i prihvaćanje vlastite seksualnosti. Osim toga, osnaživanja obitelji za aktivnije i kvalitetnije uključivanje u seksualnu edukaciju djece mogu se orijentirati i na praktične aktivnosti koje uključuju informiranje i edukaciju roditelja o temeljnim aspektima seksualne edukacije djece kroz suradnju s različitim stručnim suradnicima, ali i općenitu suradnju s odgojno-obrazovnim sustavom. Također, osnaživanje roditelja može se promovirati kroz usmjerenje na otvoreni i prilagođeni razgovor s djecom pri čemu se razgovori temelje na načelima cjelovite seksualne edukacije koji bi posljedično ojačao obiteljsku podršku, povjerenje i roditeljsku ulogu kao uzora vlastitoj djeci.

LITERATURA

1. Abdullah, N. A. F. B., Muda, S. M., Zain, N. M. i Hamid, S. H. A. (2020) The role of parents in providing sexuality education to their children. *Makara J Health Res.*, 24(1), 157–163. <https://doi.org/10.7454/msk.v24i3.1235>
2. Ajayi, A. I., i Somefun, O. D. (2019). Transactional sex among Nigerian university students: The role of family structure and family support. *PLoS One*, 14(1), e0210349. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0210349>
3. Aralica, L., Kovačević, I., Mandarić, N., Pejak, L. i Tica, K. (2024). *Seksualna edukacija u Srbiji: Analiza i preporuke*. Centar za društveni napredak.
4. Aspy, C.B., Vesely, S.K., Oman, R.F., Rodine, S., Marshall, L., McLeroy, K. (2007). Parental communication and youth sexual behaviour. *J Adolesc.* 30(3), 449–66. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2006.04.007>.
5. Barth, J., Bermetz, L., Heim, E., Trelle, S., i Tonia, T. (2012). The current prevalence of child sexual abuse worldwide: a systematic review and meta-analysis. *International Journal of Public Health*, 58(3), 469–483. <https://doi.org/10.1007/s00038-012-0426-1>
6. Battles, H. B. i Wiener, L. S. (2002). From adolescence through young adulthood: Psychological adjustment associated with long-term survival of HIV. *Journal of Adolescent Health*, 30, 161–168. [https://doi.org/10.1016/S1054-139X\(01\)00341-X](https://doi.org/10.1016/S1054-139X(01)00341-X)
7. Berk, L. E. (2015). *Dječja razvojna psihologija*. Naklada Slap.
8. Berlot, P. i Tomac, L. (2022). Seksualno devijantno ponašanje adolescenata. U N. Macanović, (ur.), *Zbornik radova Sedme međunarodne naučne konferencije „Društvene devijacije”; Poremećaji u ponašanju djece i mladih* (str. 82–89). Banja Luka: Centar modernih znanja.
9. Black, D.A., Heyman, R. E. i Smith Slep, A. M. (2001). Risk factors for child sexual abuse. *Aggression and Violent Behavior*, 6(2–3), 203–229. [https://doi.org/10.1016/S1359-1789\(00\)00023-9](https://doi.org/10.1016/S1359-1789(00)00023-9)
10. Brook (bez dat.). *Sexual Behaviours Traffic light tool*. https://proceduresonline.com/trixcms2/media/14391/brook_traffic_light_tool.pdf
11. Chaffin, M., Letourneau, E. i Silovsky, J. (2002). Adults, Adolescents and Children Who Sexually Abuse Children: A developmental perspective U J. Myers, L. Berliner, J. Briere, C. Hendrix, C. Jenny i T. Reid (Ur.) *The APSAC Handbook on Child Maltreatment*. (2nd edition). Sage.
12. European Expert Group on Sexuality Education (2016). Sexuality education: What is it? *Sex Education*, 16 (4), 427–431. <https://doi.org/10.1080/14681811.2015.1100599>
13. Fetene, N., i Mekonnen, W. (2018). The prevalence of risky sexual behaviors among youth center reproductive health clinics users and non-users in Addis Ababa, Ethiopia: A comparative cross-sectional study. *PLOS ONE*, 13(6), e0198657. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0198657>
14. Hackett, S. (2014). *Children and young people with harmful sexual behaviours*. Research in Practice. https://tce.researchinpractice.org.uk/wp-content/uploads/2020/05/children_and_young_people_with_harmful_sexual_behaviours_research_review_2014.pdf
15. Haglund, K. A. i Fehring, R. J. (2010). The Association of Religiosity, Sexual Education, and Parental Factors with Risky Sexual Behaviors Among Adolescents and Young Adults. *J Relig Health*, 49, 460–472. <https://doi.org/10.1007/s10943-009-9267-5>

16. Hanak, N., Tenjović, L., Ispanović-Radojković, V., Vlajković, A. i Beara, M. (2013). Epidemiološko istraživanje nasilja and decom u porodici u Srbiji. *Temida*, 16(2), 75-102.
17. Internet Watch Foundation (IWF) (2022). *Annual Report 2022*. <https://annualreport2022.iwf.org.uk/>
18. Khoori, E., Gholamfarkhani, S., Tatari, M. i Wurtele, S. K. (2020). Parents as Teachers: Mothers' Roles in Sexual Abuse Prevention Education in Gorgan, Iran. *Child Abuse & Neglect*, 109, 104695. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104695>
19. Landor, A., Simons, L. G., Simons, R. L., Brody, G. H., i Gibbons, F. X. (2011). The Role of Religiosity in the Relationship Between Parents, Peers, and Adolescent Risky Sexual Behavior, *J Youth Adolesc.*, 40(3), 296–309. <https://doi.org/10.1007%2Fs10964-010-9598-2>
20. Larsson, I., Svedin, C. i Friedrich, W. (2000). Differences and Similarities in Sexual Behaviour among Pre-schoolers in Sweden and USA. *Nordic Journal of Psychiatry*, 54(4) 251-257. <https://doi.org/10.1080/080394800448110>
21. Larsson, I. i Svedin, C. (2002). Sexual Experiences in Childhood: Young adults' recollections. *Archives of Sexual Behavior*, 31(3), 263-273. <https://doi.org/https://doi.org/10.1023/a:1015252903931>
22. Lepušić, D. i Radović-Radovčić, S. (2013). Alcohol – a Predictor of Risky Sexual Behavior among Female Adolescents. *Acta clinica Croatica*, 52(1), 3-8.
23. Lucić, M. i Štulhofer, A. (2019). Usporedba efekata vršnjačkog utjecaja i vršnjačke selekcije u kontekstu stupanja adolescentica u prvi spolni odnos. *Društvena istraživanja*, 28(2), 315-332. <https://doi.org/10.5559/di.28.2.07>
24. Martin K. A. i J. M. C. Torres, J. M. C. (2014) Where did I Come From? US Parents' and Preschool Children's Participation in Sexual Socialisation. *Sex Education: Sexuality, Society and Learning*, 14(2), 174–190. <https://doi.org/10.1080/14681811.2013.856291>
25. Mathews, B., Pacella, R., Scott, J. G., Finkelohr, D., Meinck, F., Higgins, D. J., Erskine H. E., Thomas, H. J., Lawrence, D. M., Haslam, D. M., Malacova, E. i Dunne, M. P. (2023). The prevalence of child maltreatment in Australia: Findings from a national survey. *Medical Journal of Australia*, 218(6 Suppl.), S13-S18. <https://doi.org/10.5694/mja2.51873>
26. Measor, L. (2004). Young people's views on sex education. Gender, information and knowledge. *Sex Education*, 4(2), 153–166. <https://doi.org/10.1080/14681810410001678338>
27. Pahn, J. i Yang, Y. (2019). Roles of Parenting Practices on Risky Sexual Behaviour among Adolescents in Rural Cambodia. *Iran J Public Health*, 48(12), 2296–2298. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6974855/>
28. Pichon, M., Howard-Merrill, L., Wamoyi, J., Buller, A.M, Kyegombe, N. (2022). A qualitative study exploring parent–daughter approaches for communicating about sex and transactional sex in Central Uganda: Implications for comprehensive sexuality education interventions. *Journal of Adolescence*, 94(6), 880–891. <https://doi.org/10.1002/jad.12071>
29. Rouhparvar, Z., Javadnoori, M. i Shahali, S. (2022) Parents' approaches to sexuality education of their adolescent boys: a qualitative study in Ahvaz, Iran. *Reprod Health*, 19, 69. <https://doi.org/10.1186/s12978-022-01367-0>
30. Rudolph J., Zimmer-Gembeck M. J. (2018). Parents as protectors: A qualitative study of parents' views on child sexual abuse prevention. *Child Abuse Negl.*, 85, 28–38. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2018.08.016>

31. Rudolph J., Zimmer-Gembeck M. J., Shanley D. C. i Hawkins, R. (2018). Child Sexual Abuse Prevention Opportunities: Parenting, Programs, and the Reduction of Risk. *Child Maltreat*, 23 (1), 96–106. <https://doi.org/10.1177/1077559517729479>
32. Sámano, R., Martínez-Rojano, H., Robichaux, D. *et al.* (2017). Family context and individual situation of teens before, during and after pregnancy in Mexico City. *BMC Pregnancy Childbirth*, 17, 382. <https://doi.org/10.1186/s12884-017-1570-7>
33. Silert, U. (2008). *Uvod u seksualnu pedagogiju*. Educa.
34. Steele, M. E., Simons, Gordon Simons, L., Sutton, T. E. i Gibbons, F. X. (2020). Family Context and Adolescent Risky Sexual Behavior: an Examination of the Influence of Family Structure, Family Transitions and Parenting. *J Youth Adolesc.*, 49(6), 1179–1194. <https://doi.org/https://doi.org/10.1007/s10964-020-01231-z>
35. Tomac, L. (2021). Holizam ili cenzurizam? Komparativna analiza kurikula četvrtog modula Zdravstvenog odgoja. *Odgojno-obrazovne teme*, 4(1), 23–39. <https://doi.org/10.53577/ooot.4.1.2>
36. Tomac, L. (2022). SEXED - The Internet as a tool for sex education. U O.B. Mikhailov, E.B. Baškin (ur.), *Zbornik radova III. Međunarodne znanstvene i stručne konferencije; Predanost problemima mentalnog zdravlja* (str. 705–710). Moskva: Sveučilište RUDN.
37. Tomac, L. i Nadarević, N. (2023). The Prevalence of Adolescent Pregnancies and the Role of School and Family. U O. B. Mikhailova, M. I. Volk, I. A. Novikova, E. B. Bashkin (ur.), *Zbornik radova IX. Međunarodne znanstvene i stručne konferencije; Predanost problemima mentalnog zdravlja*, (str. 309–314). Moskva: Sveučilište RUDN.
38. Turnbull, T., van Wersch, A., i van Schaik, P. (2008). A review of parental involvement in sex education: The role for effective communication in British families. *Health Education Journal*, 67(3), 182–195. <https://doi.org/10.1177/0017896908094636>
39. UNESCO (2018). *International technical guidance on sexuality education: An evidence-informed approach*. UNESCO.
40. Vijeće Europe (2007). *Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja*. Vijeće Europe. <https://rm.coe.int/168046e1d1>
41. Widman, L., Choukas-Bradley, S., Noar, S. M., Nesi, J. i Garrett, K. (2016). Parent-adolescent sexual communication and adolescent safer sex behavior: A meta-analysis. *JAMA Pediatrics*, 170(1), 52–61. <https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2015.2731>
42. Zloković, J. i Tomac, L. (2023). Kvaliteta života djece i mladih – roditeljska perspektiva. U N. Macanović (ur.) *Zbornik radova XIV. Međunarodne naučne konferencije „Unaprjeđenje kvalitete života djece i mladih”*, (str. 363–373). Udruženje za podršku i kreativni razvoj Tuzla i Edukacijski fakultet Univerziteta u Tuzli.

SEX EDUCATION IN THE FAMILY AS A MECHANISM FOR PREVENTING HARMFUL AND RISKY SEXUAL BEHAVIOURS IN CHILDREN AND YOUTH

This paper deals with the importance of conducting sexual education in the family as a mechanism for preventing harmful and risky sexual behaviour of children and young people. Children's sexual behaviours appear from an early age and can be classified through three categories according to their harmfulness. The paper argues the occurrence of harmful children's behaviours that later turn into risky behaviours of young people and adolescents, which is why the importance of the family as the primary socialization unit implementing adequate sexual education of children is apostrophized. A review of the results of relevant research provided an insight into the occurrence of children's harmful behaviour, abuse, and arguments were presented about the importance of the family in the form of timely and adequate sexual education of children, all with the aim of understanding sexual education as a mechanism for preventing harmful and risky sexual behaviour of children and young people.

Keywords: sex education in family, harmful sexual behaviours, prevention of children's harmful sexual behaviours